

ACTA HISTRIAE
25, 2017, 3

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
25, 2017, 3

KOPER 2017

ISSN 1318-0185

UDK/UDC 94(05)

Letnik 25, leto 2017, številka 3

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Urednik/Redattore/
Editor:**

Gorazd Bajc, Urška Lampe

**Gostujoča urednika /
Guest Editors:**

Marta Verginella, Marko Kambič

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editor:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.)

**Stavek/Composizione/
Typesetting:**

Grafis trade d.o.o.

**Izdajatelj/Editore/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko / Società storica del Litorale®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000
Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18
e-mail: actahistriae@gmail.com; www.zdjp.si

Tisk/Stampa/Print:

Grafis trade d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Strappado tortura. Mučenje viseče ženske / Tortura Strappado. Tortura di donna pendente / Strappado torture. Hanging woman torture (<https://www.planetdeadly.com/human/medieval-torture-devices>)

Redakcija te številke je bila zaključena 1. novembra 2017.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: Thomson Reuters: Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL)

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Marta Verginella:** O zgodovinjenu dihotomije mesta in podeželja 457
Sulla storicizzazione della dicotomia tra città e campagna
On Historicising the Dichotomy, the City and the Countryside
- Irena Benyovsky Latin:** Grad i zaleđe u narativnim vrelima: konstruiranje tradicije o ranosrednjovjekovnim doseljnjima u Dubrovnik iz slavenskog zaleđa 473
La città e il suo hinterland nelle fonti narrative: la costruzione della tradizione del primo insediamento medievale a Dubrovnik dall'entroterra slavo
The City and its Hinterland in the Narrative Sources: Construction of the Tradition of Early Medieval Settling in Dubrovnik from Slavic Hinterland
- Marko Štuhec:** O vonjavah v nosu grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga. Soteška graščina v 18. stoletju kot podeželsko mestni kulturni hibrid 511
Sugli odori percepiti dal conte Wolf Sigmund Lichtenberg. Il castello Soteska come ibrido culturale tra città e campagna nel Settecento
On the Smells in the Nose of Count Lichtenberg. The Manor House of Soteska in the 18th Century as a Cultural Hybrid
- Francesco Toncich:** Narrazioni e pratiche politiche antislave a Trieste tra città e campagna (1850–1871) 539
Anti-Slavic Narrations and Political Practices in Trieste between City and Countryside (1850–1871)
Protislovanske naracije in politične prakse v Trstu med mestom in podeželjem (1850–1871)
- Darja Kerec:** Setting the Borderline between the Urban and the Rural in the Slovene March between 1765 and 1924 563
La questione dei confini tra l'urbano e il rurale nella Slovenska krajina tra gli anni 1765–1924
Vprašanje razmejitve med urbanim in ruralnim v Slovenski krajini v obdobju 1765–1924

Božo Repe: Modernizacije pri Slovencih	581
<i>La questione della modernizzazione degli sloveni</i>	
<i>Modernizations among Slovenes</i>	
 Bojan Baskar: Mesto in podeželje v povojni italijanski agrarni zgodovini in etnoantropologiji	597
<i>Città e campagna nella storia agraria italiana del dopoguerra</i>	
<i>e nell'etnoantropologia</i>	
<i>City and Countries in the Postwar Italian Agrarian History</i>	
<i>and Ethnoantropology</i>	
 Davide Artico: Urban Visibility Changes as an Effect of the Redefinition of Minorities in Poland after 1989	613
<i>Modifiche nella visibilità urbana come conseguenza della ridefinizione</i>	
<i>delle minoranze in Polonia dopo il 1989</i>	
<i>Spremembe v vidljivosti urbanega zaradi prevrednotenja manjšin</i>	
<i>na Poljskem po letu 1989</i>	
 Marko Kambič: Ljubljanske malefične svoboščine v evropskem kontekstu – ob 500 letnici njihove podelitve	629
<i>L'ordinanza criminale per la città di Lubiana nel contesto europeo – in occasione</i>	
<i>del 500° anniversario della loro emanazione</i>	
<i>Criminal Justice Freedoms for Ljubljana in the European Context – Upon</i>	
<i>the 500th Anniversary of their Granting</i>	
 Darko Darovec: Faciamus vindictam. Maščevalni umor in oprostilna sodba v Landarju leta 1401 med obredom maščevanja ter akuzatornim in inkvizitornim sodnim procesom	653
<i>Faciamus vindictam. Assoluzione da omicidio vendicativo ad Antro nel 1401</i>	
<i>tra la consuetudine della vendetta e il rito processuale accusatorio e inquisitorio</i>	
<i>Faciamus vindictam. Vengeful Murder and Acquittal in Antro in 1401 Between</i>	
<i>the Custom of Vengeance and the Adversarial and Inquisitorial Trial Rite</i>	
 Gorazd Stariha: Vojaški beguni v prvi polovici 19. stoletja in kaznovanje njihovih pomagačev. Primer kazenskih spisov Deželnega sodišča v Ljubljani v letih 1825–1849	701
<i>I disertori nella prima metà dell'Ottocento e la punizione per coloro</i>	
<i>che davano loro aiuto. Il caso degli atti penali del Tribunale regionale</i>	
<i>di Lubiana negli anni 1825–1849</i>	
<i>The Deserters in the first half of the 19th Century and the Punishment</i>	
<i>for those who gave them help. The Case of Criminal Acts of the Regional Tribunal</i>	
<i>of Ljubljana in the Years 1825–1849</i>	

Lovro Šturm: Začetek revolucionarnega kazenskega prava na Slovenskem in njegovi odmevi po drugi svetovni vojni in po demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije	719
<i>La prima fase del diritto penale rivoluzionario in Slovenia e i suoi echi dopo la Seconda guerra mondiale e in seguito alla democratizzazione e all'indipendenza della Repubblica di Slovenia</i>	
<i>The Rise of Revolutionary Criminal Law in Slovenia and its Echoes after the Second World War and after the Democratisation and the Independence of the Republic of Slovenia</i>	
Milan Balaban: Czechoslovak Tourists in the Yugoslav Adriatic in the Interwar Period (1918–1939)	747
<i>I turisti cecoslovacchi nell'Adriatico jugoslavo nel periodo tra le due guerre (1918–1939)</i>	
<i>Češkoslovaški turisti na jugoslavanskem Jadranu v obdobju med svetovnima vojnama (1918–1939)</i>	
Urška Lampe: »Revolucija v polnem pomenu besede!« Izsledki jugoslovanske preiskave deportacij iz Julijske krajine po koncu druge svetovne vojne	767
<i>»Una rivoluzione nel pieno senso della parola!« I risultati delle indagini jugoslave sulle deportazioni dalla Venezia Giulia nel secondo dopoguerra</i>	
<i>»A Revolution in the Full Sense of the Word!« The Results of the Yugoslav Investigation Regarding the Postwar Deportations from Venezia Giulia</i>	
Federico Tenca Montini, Saša Mišić: Comunisti di un altro tipo: le simpatie filo-jugoslave in Italia (1948–1962)	785
<i>Communists of a Different Kind: the pro-Yugoslav Trend in Italy (1948–1962)</i>	
<i>Komunisti druge sorte: projugoslovanske simpatije v Italiji (1948–1962)</i>	
Navodila avtorjem	813
<i>Istruzioni per gli autori</i>	816
<i>Instructions to authors</i>	820

MESTO IN PODEŽELJE V POVOJNI ITALIJANSKI AGRARNI
ZGODOVINI IN ETNOANTROPOLOGIJI*Bojan BASKAR*Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškrčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: bojan.baskar@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Članek obravnava umevanja razmerij med ruralnim in urbanim v italijanski povojni družboslovni misli (s poudarkom na agrarni zgodovini in etnoantropologiji). Čeprav so italijanski zgodovinarji tradicionalno slavili urbanost kot specifiko italijanske civilizacije in čeprav je v povojni Evropi povsod prišlo do odločne zavrnitve agrarnih ideologij, je v italijanskem zgodovinopisju in etnoantropologiji prvih povojnih desetletij dominirala agrarna problematika. Ta »zasuk k ruralnemu« pa ni bil izraz kakšnega »rezidualnega« ruralizma, temveč je bil posledica nerešenega agrarnega vprašanja in revolucionarne mobilizacije kmečkih zahtev po zemlji.

Ključne besede: agrarna zgodovina, etnoantropologija, dihotomija urbanega in ruralnega, Antonio Gramsci

CITTÀ E CAMPAGNA NELLA STORIA AGRARIA ITALIANA DEL
DOPOGUERRA E NELL'ETNOANTROPOLOGIA

SINTESI

L'articolo tratta la comprensione delle relazioni tra le zone rurali e quelle urbane nel pensiero sociologico italiano del dopoguerra (in particolare intorno alla storia agraria e l'etnoantropologia). Benché gli storici italiani avessero tradizionalmente celebrato l'urbanità come una specificità della civiltà italiana e sebbene nell'Europa postbellica ci fu ovunque un forte rigetto delle ideologie agrarie, nei primi decenni del dopoguerra la storiografia e l'etnoantropologia italiana furono dominate da questioni agrarie. Questa «svolta al rurale» non era però espressione di un qualche ruralismo «residuale», bensì si trattava di una conseguenza delle questioni agrarie irrisolte e della mobilitazione rivoluzionaria dei contadini nel richiedere la terra.

Parole chiave: storia agraria, etnoantropologia, dicotomia tra urbano e rurale, Antonio Gramsci

*Bologna è una ricca signora che fu contadina,
benessere, ville, gioielli – e salami in vetrina.*
(Francesco Guccini, Bologna)

UVOD

Čas po drugi svetovni vojni je v Evropi in tudi marsikje drugje prinesel najradikalnejši zasuk v vrednotenjih urbanega in ruralnega v dvajsetem stoletju. Od konca devetnajstega stoletja do druge svetovne vojne so bile antiurbane ideologije dokaj močne in razširjene; vrhunec so doživele v dvajsetih in tridesetih letih v sponi z naraščajočimi in vse bolj patološkimi nacionalizmi in regionalizmi. Vendar pa so v tem obdobju tudi mesta in urbanizem imeli dolgoročno vplivnejše zagovornike in častilce. Modernistične teorije so bile konstitutivno povezane z dihotomijo *Gesellschaft* in *Gemeinschaft* ter s kontrastom dinamičnega mesta in inertnega podeželja. Shematsko bi lahko to obdobje na Zahodu označili kot čas ostre in toge dihotomije mesta in podeželja, urbanega in ruralnega kot nasprotnih polov brez skupnega imenovalca. Med vojnama se je togi dualizem urbanega in ruralnega najmočneje izrazil. Prav iz tega obdobja izhaja tudi teza o dveh ločenih civilizacijah: kmečki oziroma ruralni in urbani. Durkheimovski sociologi, zlasti Maurice Halbwachs, so kmete in meščane obravnavali kot dva popolnoma ločena in kontrastna načina življenja, kot dve civilizaciji brez skupnega imenovalca. Halbwachs se je sicer zelo dobro zavedal razredne razslojenosti obeh svetov, a je vseeno verjel, da je za meščane in kmete pripadnost urbani oziroma agrarni civilizaciji bolj temeljno dejstvo od pripadnosti družbenemu razredu (Halbwachs, 1955). V ZDA so podobno pot ubirali sociologi chikaške šole in z njimi povezan Robert Redfield, utemeljitelj ameriške antropologije kmečkih družb. Ob koncu vojne pa je konjunktura agrarnih in ruralističnih ideologij doživela strm padec. V družboslovnih vedah je bil zasuk od ruralnega k urbanemu še posebej izrazit. V prvem obdobju (od konca vojne do konca šestdesetih let) so družboslovne vede, ki so zdaj dajale nedvoumno prednost urbanemu, še naprej ohranjale dihotomijo ruralnega in urbanega, ne da bi jo problematizirale. V naslednjem obdobju (v sedemdesetih letih in pozneje) pa preprosta dihotomija, ki podrazumeva nerefektirana opredeljevanja za en ali za drugi pol, ni bila več sprejemljiva.

Povojno hegemonijo prourbanih zadržanj lahko najlepše ponazorimo z zelo odmevno multidisciplinarno znanstveno konferenco z naslovom *Mesta in podeželja, urbana civilizacija in ruralna civilizacija v Franciji*, ki jo je leta 1951 organiziral francoski sociolog Georges Friedmann. Na konferenci se je zbrala dolga vrsta najuglednejših imen med tedanjimi francoskimi zgodovinarji, geografi, sociologi, etnologi, geografi in drugimi. Skladno z naslovom konference so udeleženci konference praktično vsi po vrsti – »z manihejsko naivnostjo«, kot je retrospektivno pripomnil Bernard Kayser (1988, 79) – obravnavali mesto in podeželje kot dve docela ločeni in celo nasprotni civilizaciji. Velika večina jih je slavila mesto in le redki posamezniki so si upali temu ugovarjati. Slavljenje kmečkega podeželja je imelo v teh povojnih letih tudi močne politične konotacije, povezovali so ga s fašizmom in Vichyjem. Zgovorna je tudi anekdota o tem, kako je mladi Braudel v diskusiji blago ugovarjal tedaj vodilnemu francoskemu zgodovinarju Ernestu

Labrousseau, ki je zagovarjal tezo o popolnoma imobilnem podeželju. Medtem ko je to tezo označil za rahlo netočno in opozoril, da so nekatera podeželja podvržena enako dinamičnemu razvojnemu tempu kakor mesta, ga je Labrousseau nenehno prekinjal in izražal nestrinjanje z njim (Kayser, 1988, 80). Braudel sicer ni bil ravnolist.

V primerjavi s Francijo, ki se je v obdobju tretje republike (1870–1940) konstituirala kot »kmečka republika«, kot država, ki je utemljila svojo stabilnost na malih kmečkih posestnikih z močno lokalno-regionalno zakoreninjenostjo (Hervieu, Viard, 2011, 50–53), so bile agrarne in ruralistične ideologije v Italiji razmeroma šibke. Poudarjanje pomena mest za italijansko zgodovino in slavljenje urbane civilizacije sta na splošno prevladovali nad bolj marginalnimi težnjami slavljenja kmečkega podeželja, zato povojni zasuk k modernističnim teorijam v Italiji ni mogel biti tako izrazit. Italijanska zazrtost v urbano civilizacijo je bila neločljivo povezana z dolgotrajno zgodovino municipalizma mestnih držav, ki je – z delno izjemo juga – dokaj učinkovito zaviral centralistične procese vzpostavljanja absolutistične oblasti, čeprav je v zgodnjem novem veku marsikatero mesto izgubilo samostojnost in se je število mestnih držav v primerjavi s srednjim vekom občutno zmanjšalo. Mesta so imela nad podeželji veliko večjo moč kakor v pravih fevdalnih državah, zato so bila slednja v večji meri podložna mestom kakor ruralni fevdalni gosposki. Trgovci in drugi meščani, ki so imeli zemljo zunaj mestnega obzidja, so organizirali produkcijo svojih kmetov, ki je bila tako že zelo zgodaj in dokaj intenzivno vpeta v tokove porajajočega se kapitalizma. Zlasti v centru in na severu, a tudi na jugu so se – tako pred zedinjenjem Italije kakor po njem – kot posledica teh procesov razvile oblike urbane etosa, ki kažejo družinske podobnosti (v Wittgensteinovem pomenu besede). Zaradi dolgotrajne hegemonije tega etosa je mogoče kljub pomembnim razlikam med Severom in Jugom (in Centrom) pogojno govoriti o distinktivni »italijanski« relaciji med mestom in podeželjem. Namen pričujočega članka je osvetliti nekatere vidike te relacije (te dihotomije) in jih genealoško povezati z značilnostmi ruralnih študijev v okviru povojnih italijanskih družboslovnih ved. Pri tem se bomo omejili na glavni tok teh študijev, ki je bil dominanten nekje do konca osemdesetih let in se je napajal iz po vojni še zmeraj nerešenega agrarnega vprašanja ter se razvijal v tesni povezavi s teoretskimi in praktičnimi vprašanji organizacije delavskih in kmečkih revolucionarnih gibanj.

GRAMSCI: AGRARNO VPRAŠANJE IN JUŽNA MESTA

Daniel Curtis piše, da so pri zgodovinarjih, ki se ukvarjajo s predindustrijskim obdobjem, razmerja med mesti in podeželji glavna preokupacija (Curtis, 2012, 472). Kar zadeva italijanski primer, bi lahko dodali, da so bila v prvih povojnih desetletjih ta razmerja prav tako osrednja preokupacija tistih, ki so se ukvarjali s sodobno Italijo, Italijo intenzivne industrializacije in urbanizacije, Italijo »gospodarskega čudeža«.

V prvih povojnih desetletjih italijansko družboslovje ni premoglo močne, institucionalno samostojne univerzitetne sociologije, ki bi lahko, tako kot durkheimovska sociologija v Franciji, suvereno tekmovala in sodelovala z zgodovinopisjem. To sicer nikakor ne pomeni, da sociološko mišljenje v Italiji ni obstajalo, pač pa, da se je zaradi hegemonije

historicisma (predvsem crocejevskega) in močnega institucionalnega položaja historiografije v veliki meri razvijalo v okvirih slednje. Močna prisotnost sociološkega in političnoekonomskega mišljenja v italijanskem zgodovinopisju se je med drugim izražala v tem, da sta postali socialna in ekonomska zgodovina njegovi paradni poddisciplini. Zlasti v prvih letih po vojni, in nato še v sedemdesetih letih, je na teh poljih nesporno dominiral marksizem, katerega ritmi so se ujemali z ritmi radikalizacije delavskih in kmečkih gibanj v družbi, ki je hodila po robu socialne revolucije. Italija je namreč konec druge svetovne vojne dočakala z nerešenim agrarnim vprašanjem. Agrarna reforma, ki naj bi končno odpravila latifundizem, je bila izpeljana šele leta 1950, pa še takrat le v močno okrnjeni obliki in pod pritiskom množičnega kmečkenga gibanja za zasedbo latifundijev, ki ga je v veliki meri katalizirala komunistična partija.

Povojni angažma italijanskega družboslovja s kmeti in s podeželji ter z relacijami urbanega in ruralnega je zato občutno bolj kakor v Franciji vseboval politično dimenzijo in revolucionarni marksistični ferment. Italijanski marksistični zgodovinarji, ki so se ukvarjali z razmerji mest in podeželja, so sicer zvečine imeli stike s francoskimi agrarnimi zgodovinarji in geografi. Emilio Sereni, vodilni povojni zgodovinar agrarnega vprašanja in kapitalističnih procesov na podeželju, avtor slavne *Zgodovine italijanske agrarne krajine* (1961), sicer pa tudi vpliven komunistični politik, denimo, je svoje poglede na agrarno zgodovino razvil pod močnim vplivom francoskega zgodovinarja Marca Blocha. Toda v francoskih ruralnih študijih, ki so se po vojni obogatili še z novonastalo ruralno sociologijo, je bil spekter političnih pripadnosti in afinitet širši kakor pri Italijanih, čeprav so bili komunisti tudi v francoskem primeru pomembno prisotni in so leve usmeritve na splošno dominirale.

Če italijanski agrarni zgodovinarji in drugi, ki so se ukvarjali z razmerji med mestom in podeželjem, niso imeli poleg sebe ruralnih sociologov,¹ pa so imeli pred sabo figuro misleca in revolucionarja, ki jih je usmerjala in navdihovala, in sicer Gramscija. Antonio Gramsci je po vojni, ko so začeli izhajati njegovi zaporski zvezki, postal na komunistični levici, pa tudi širše, avratični mislec in revolucionarni strateg, ki so ga vsi prebirali in v katerega opusu so iskali in najdevali odgovore na vitalna vprašanja. Tisti, ki so v njem iskali misli o kmečkem vprašanju, o mestih in o podeželju in o delavsko-kmečki revolucionarni navezavi, so imeli na voljo izobilje čtiva. V zaporskih zvezkih, pa tudi v delih, objavljenih preden ga je dal Mussolini zapreti, je Gramsci obravnaval italijansko agrarno vprašanje, t. i. južno vprašanje in vprašanje *zgodovinskega bloka* severne industrijske buržoazije in južnih veleposestnikov. Razmišljal je o posebnostih in o vlogi italijanskih mest ter italijanske urbane civilizacije, o medsebojnih odnosih mest in podeželja, o ruralnih in urbanih buržoazijah, o kulturi podrejenih razredov in slojev, o vprašanjih folklore, kritiziral pa je tudi sočasni pojav antimodernega, ksenofobnega in ruralističnega umetniškega gibanja, ki si je nadelo ime *strapaese* in ki je postalo ena od komponent režimskega pojmovanja umetnosti, čeprav ni bilo pripuščeno prav v središče režimske umetnosti.

1 Tedanja italijanska institucionalna sociologija je bila izrazito omejena na moderne urbane procese (Pinto, 1980). Ruralna sociologija se je razvila šele pozneje, vendar se je, zanimivo, poimenovala *ruralna in urbana sociologija*.

O Gramsciju, ki je izhajal iz obubožane sardinske družine in ki se je, preden je odšel na študij v Turin, opredeljeval za sardinsko neodvisnost in za sardinskega kmeta proti izkoriščevalskemu »kontinentu«, je njegov liberalni simpatizer Piero Gobetti zapisal, da je prišel s podeželja, da bi v velemestu pozabil njegove tradicije in se znebil »bolne dediščine sardskega anahronizma« (Gobetti, 1964, 105; po Orrù, 2009, 20). Gramsci je dejansko izražal averzijo do kampanilizma in podobnih teženj, ki jih je v neki opombi v zaporskih zvezkih označil za izraz »sektaškega in netolerantnega duha« in te »primitivizme« ponazoril s primerom vaških pretepev, katerih namen je preprečiti lokalnim dekletom, da bi hodile s »tujci«, pa čeprav so ti le iz sosedne vasi (Gramsci, 1977a, 1117). A to še zdaleč ne pomeni, da je Sardinijo, podeželje in kmete izbrisal iz spomina in se nehal zanimati zanje. Prav nasprotno kot pri Mazziniju, ki mu je Marx v nekem pismu po letu 1848 očital, da pozna samo liberalno plemstvo in razsvetljeno meščanstvo, medtem ko o materialnih pogojih življenja ruralnih množic ne ve nič, ker so mu te nepomembne, sta bila položaj in vloga kmetov v središču Gramscijevega zanimanja. Tudi v njegovi tezi o *risorgimentu* kot izostali jakobinski revoluciji, ki ji je v zaporskih letih posvetil veliko razmišljanja, so kmetje v središču, saj je treba pojasniti, zakaj ni prišlo do njihove mobilizacije. Gramscijevi kmetje niso abstraktni ali celo stereotipni junaki razrednega boja. Gramsci jih obravnava v okviru širšega in dokaj kompleksnega družbenega sistema, pri čemer njegov slog razredne analize vsebuje tudi študij materialnih pogojev življenja, pogoje materialne produkcije, psihologije oziroma »mentalitet« družbenih razredov oziroma skupin. To med drugim zahteva poznavanje agrarne zgodovine in folkloristike. Podobno velja za analizo razmerij med podeželji in mesti, ki izhaja iz podmene, da so ta razmerja raznovrstna, ker je družba kompleksna. Njegova razredna analiza ne zajame le neposrednih razrednih grupacij, ki bi jih obravnavala v abstraktnem prostoru, temveč vključuje tudi teritorialno razsežnost, torej teritorialno, geografsko razredno členitev. Buržoazija, delavci in kmetje se še naprej delijo glede na položaj v regionalni delitvi dela. Tu gre v prvi vrsti kajpada za temeljno dihotomijo Severa in *Mezzogiorna*, ki se po potrebi razširi v trinom Sever-Center-Jug. Analiza kompleksnih razmerij med mesti in podeželji je pri tem temeljnega pomena, saj brez nje ni mogoče identificirati vseh glavnih akterjev. Ta razmerja je treba preučiti z različnih zornih kotov, pri čemer se geografiji ni mogoče izogniti. Tako je kot »glavne gibalne sile italijanske zgodovine« identificiral naslednje razredne grupacije, ki so v svoji razrednosti tudi geografsko razlikovane: 1) severna urbana sila; 2) južna ruralna sila; 3) severno-centralna ruralna sila; 4–5) ruralna sila Sicilije in Sardinije (Gramsci, 1977b, 2042).

Čeprav je poudaril raznovrstnost in kompleksnost razmerja med mestom in podeželjem v Italiji, je Gramsci hkrati verjel, da je to razmerje italijanska posebnost in ga je večkrat primerjal z »normalnim« razmerjem. Dejansko je s tem imel v mislih prisotnost neindustrijskih mest, »mest tišine«, kot jih je tudi označil z D'Anunziovo metaforo, in prisotnost ruralne buržoazije. Posebnost »Italije stotih mest« je ta, da sicer visoka urbanizacija tu zvečine ne spremlja kapitalističnega razvoja in velike industrije. Celo Neapelj (dolgo časa največje italijansko mesto) in Rim (današnje največje mesto) sodita v to skupino. Medtem ko je za industrijska mesta verjel, da so nujno napredna in zmeraj naprednejša od njihovega podeželja, je neindustrijska mesta, mesta »srednjeveškega tipa«, v

katerih morebitna jedra prebivalstva modernega urbanega tipa preplavlja in duši večinsko prebivalstvo nemodernega tipa, označil kot inertna in parazitska, ker v njih gospoduje neproduktivna zemljiška buržoazija (Gramsci, 1977b, 2036). Pri tem tipu mest obstaja pri vseh družbenih skupinah enotna urbana ideološka nastrojenost proti podeželju. Kmetje so osovraženi in zaničevani. Obstaja enotna fronta proti zahtevam podeželja. In obrnjeno, obstaja tudi generična, vendar strastna in vztrajna averzija podeželja do mesta in do vseh skupin, ki ga sestavljajo (Gramsci, 1977b, 2036).

V tridesetih letih prejšnjega stoletja, ko je Gramsci to pisal, je v revolucionarnih okoljih prevladovalo modernistično umevanje, ki je mesto preprosto enačilo z modernostjo. Preučevanje predmodernih, predindustrijskih mest, kot jih je tri desetletja pozneje poimenoval sociolog Gideon Sjoberg, je bilo še onstran obzorja; Max Weber, ki je o njih pisal že desetletja prej, pa je bil pozabljen. Terminologija, s katero je Gramsci razpolagal, je bila pomanjkljiva in premalo natančna. Tradicija, iz katere je izhajal, ni imela koncepta neproduktivnih mest; bila je tradicija obravnavanja italijanskih mest kot dejavnikov zgodnjega razvoja in bogastva, renesanse in humanizma, trgovine in bančništva, elitne kulture in civilne družbe. Italijanska mesta s svojim urbanim etosom so bila videna tudi kot temelj nacionalne identitete in celo – na primer pri Carlu Cattaneu, ki je bil Gramsciju kljub političnim razlikam glede tega dokaj blizu – kot »idealno načelo italijanskih zgodovin«: »To resnico bomo razširili v trditev, da je mesto edino načelo, s pomočjo katerega je mogoče organizirati trideset stoletij italijanskih zgodovin v razviden in kontinuiran prikaz. Brez te idealne niti se spomin zgubi v labirintu osvajanj, strank, državljskih vojn in v nenehnem sestavljanju in razstavljanju držav« (Cattaneo, 2001, 195). Tradicija je poudarjala starodavnost teh mest, njihovo kontinuiteto, ki je zgodnji srednji vek v Italiji ni pretrgal, in njihovo avtonomijo, včasih pa tudi tesno povezanost z njihovim podeželjem. Gramsci izhaja iz te tradicije, vendar je opozoril na nekaj, kar so pred njim ignorirali: niso vsa italijanska mesta odigrala te vloge.

Gramsciju je manjkala tudi širša primerjalna perspektiva, zato je zmotno mislil, da francoski primer predstavlja normalno razmerje med mestom in podeželjem, italijanski pa anomalijo. Poznejše študije so pokazale, da so taka mesta bolj pravilo kakor izjema. Tovrstna mesta so zlasti pritegnila pozornost socialnih antropologov, ki so se ukvarjali z mediteranskimi deželami, še posebej mesta južne Italije in južne Španije. Imenovali so jih agromesta. Anton Blok in Henk Driessen (1984) sta sistematično primerjala agromesta zahodne Sicilije in Andaluzije, pri čemer sta za temelj primerjave vzela podobno ekološko obeh pokrajin in stoletja skupne zgodovine pod špansko krono. Oba sta agromesta povezala z latifundizmom (od tod omejitev na *zahodno* Sicilijo); podobno kot Gramsci sta poudarila zaničevanje kmetov in podeželja ter kampanilizem (lokalni patriotizem), ki sta ju opisala kot sestavini dominantnega urbanega etosa. Gramsci ni posvečal pozornosti morfologiji naselij, zato je njegova terminologija glede tega rudimentarna in nezanesljiva. Ali je zaznal obstoj tipa agromesta (agrarnega mesta)? V njegovem opusu je en sam pasus, za katerega se zdi, da specifično govori o tem: »... problem 'stotih mest', tj. aglomeracij ruralne buržoazije v mestih (*borghi* oziroma *città*) in aglomeracij velikih množic agrarnih delavcev in kmetov brez zemlje na področju prostranih latifundijev (Sicilija, Apulija) v strnjenih kmečkih naseljih (*borgate contadine*)« (Gramsci, 1951, 98).

Tudi če odmislimo, da je formulacijo mogoče razumeti na dva načina (ali v Italijo »stotih mest« šteje tudi kmečke *borgate* ali zgolj mesta, ki jih naseljuje podeželska buržoazija?), smo lahko ob njej nekoliko zmedeni, saj Gramsci vsakega od teh dveh tipov aglomeracije poveže z enim, in samo enim, družbenim razredom, ki ga naseljuje. Pojem agromesta, kot se je pozneje uveljavil v specialistični literaturi, pa zmeraj predpostavlja razredno heterogeno populacijo (sam izraz agromesto sugerira, da je to hibrid), torej sobivanje ruralne buržoazije in poljedelcev različnih kategorij, čeprav so v novjšem času raziskave južnoitalijanskih mest razodele, da se pod oznako agromesto lahko skrivajo zelo različna mesta (ali sploh zmeraj mesta?), ki so se vrh tega s časom spreminjala in niso bila nujno ves čas svojega obstoja agromesta (npr. Colclough, 2010; Curtis, 2013).

GRAMSCIJEVI NEČAKI

Tradicija slavljenja posebne vloge mest in urbane civilizacije v zgodovini Italije je bila dolgo časa tako dominantna, da nenadni zasuk v agrarno zgodovino, osredotočeno na kmečko gibanje in agrarno vprašanje, ki je postavil poljedelstvo, kmete in agrarne strukture v središče zanimanja italijanskega zgodovinopisja in ga s tem odrešil popolnega urbocentrizma (Bevilacqua, 2009, 21), ni pomenil že kar opustitve temeljnih podmen o razmerju mesta in podeželja. Podmena, da mesto normalno *dominira* nad svojim podeželjem in da ga *organizira*, je v povojnem obdobju, ki je povsod slavilo moderno urbano civilizacijo in razvoj, postala kvečjemu eksplicitnejša. Vsi marksistični agrarni zgodovinarji so uporabljali to govorico, ki jo je že Gramsci prevzel od nemarksističnih prednikov. Pri Sereniju mesto celo *žarči* svoj vpliv na svoje podeželje: v času barbarskih invazij in zapuščanja mest so ta mesta vse bolj zgubljala »zmožnost organiziranja agrarne krajine svojega starega ozemlja in gospodovanja nad njo« (Sereni, 1993, 78), v času renesanse mestnih komun pa so elementi agrarne krajine, ki so našli zatočišče v mestih, »lahko ponovno žarčili in se širili na podeželje – *potranno di nuovo irradiarsi e diffondersi per il contado*« (1993, 94).

Pri Gramsciju in agrarnih zgodovinarjih, ki so sledili njegovi zastavitvi problema – Emilio Sereni, Rosario Villari, Pasquale Villani, Giuliano Procacci, Ruggiero Romano, Giuseppe Giarizzo, Corrado Vivanti, Francesco Renda in številni drugi – je vprašanje razmerja mesto-podeželje neločljivo povezano z vprašanjem razmerja Sever-Jug. Gramsci je ugotavljal, da je položaj urbanih sil na Jugu šibak v primerjavi z ruralnimi silami in da se ta šibkost včasih kaže kot prava pravcata podvrženost mesta podeželju. (S tem je imel v mislih šibkost urbane buržoazije napram ruralnim latifundistom.) Političen in revolucionaren zorni kot – moderne urbane sile s Severa artikularajo ruralne množice – mu je omogočil, da je med mestom-podeželjem in Severom-Jugom potegnil analogijo. Ta analogija podrazumeva, da so južna mesta – in prav tako podeželja – konstitutivno drugačna od severnih in centralnih. Mesta na Jugu so po svojem nastanku *le città villane*, aglomeracije z močno ruralno primesjo in odsotnostjo urbanih funkcij, medtem ko so se severno-centralna mesta razvijala kot *comuni*, kot avtonomne mestne državnice. Južna mesta niso opravljala svoje vloge, niso bila sposobna dominirati nad svojimi podeželji in jih organizirati. Dihotomija Sever-Jug je tako hkrati dihotomija severnih (ter centralnih)

in južnih mest.² In to dihotomijo je Gramsci hkrati ponudil kot italijansko posebnost: medtem ko mesta normalno organizirajo in razvijajo svoja podeželja, to za *Mezzogiorno* ne velja. Tako je nastala teza, da ima Italija posebno artikulacijo razmerja mesto-podeželje, za katero je značilna zelo ostra dihotomija. Dihotomija, ki jo tvorita dve izjemni in kontrastni situaciji: na Severu in v Centru *comuni*, ki so bili izjemni in zgledni akterji urbane civilizacije ter civilne družbe, na Jugu izjema parazitskih in pasivnih agrarnih (psevdo)mest.

Gramscijevsko usmerjeni agrarni zgodovinarji so ostajali znotraj te paradigme zvečine do konca sedemdesetih let oziroma dokler je imel marksizem v agrarni zgodovini hegemonijo. Nastalo je veliko monografij, ki so obravnavale kmečka in delavska gibanja ter agrarno vprašanje po regijah, tako južnih kakor severnih, občasno pa so se pojavile tudi teze, ki so problematizirale paradigmo in sprožale notranje diskusije in polemike. Najlepši primer je zgodovinar Ruggiero Romano, ki je tezo o parazitskih mestih kot italijanski posebnosti razširil na celotno Italijo in s tem dihotomiji Sever-Jug spodmaknil tla pod nogami. Tu je šlo za direkten napad na globoko zakoreninjeno verovanje, da je Italija posebna po tem, da premore najstarejšo in nepretrgano urbano civilizacijo. Italijansko mesto, ki so mu peli tolikšne hvalnice in ga razglašali za protagonista zgodnjega trgovskega in kapitalističnega razcveta italijanskega gospodarstva, je v resnici predstavljalo največjo oviro sleherni spremembi. Ponovni razcvet urbanizma proti koncu srednjega veka je v bistvu pomenil ponovno uveljavitev antičnega agrarnega mesta kot prevladujočega tipa, zato je iskanje zgodnjega kapitalizma v Italiji brezplodno prizadevanje (Romano, Vivanti, 1972–1976; navedeno po Procacci 1998, II, 568.). To izzivalno tezo, objavljeno v dveh člankih vplivne Einaudijeve *Storia d'Italia* v šestih zvezkih (1972–1976), je Giuliano Procacci v svoji *Zgodovini Italijanov* označil za pretiravanje in ji postavil nasproti tezo o dveh dušah, dveh vokacijah italijanskih mest: ena duša je meščanska in podjetniška, druga pa je zemljiška in rentniška. V nekaterih obdobjih je prišla bolj do izraza prva, v drugih pa druga duša (Procacci, 1998, II, 569). Ta teza bi bila Gramsciju nedvomno bolj blizu.

Trditev, da je zasuk povojne agrarne zgodovine h kmečkim množicam, agrarnim strukturam in podeželjem pomenil »globok kulturni prelom« (Bevilacqua, 2009, 21), se zaradi ohranitve urbane dominante zato zdi malce pretirana. Res je, da so kmečke množice »vdrle« na prizorišče velike nacionalne historiografije, kjer jim prej ni bilo mesta, vendar to ni pomenilo nikakršne »ruralizacije« agrarne zgodovine, kaj šele vdora agrarne ideologije oziroma kulta kmetov in podeželja. Če bi to vprašanje zastavili v terminih *kulturne razdalje*, ki ločuje Gramscija in njegove »nečake« od kmetov, bi imeli na razpolago kar nekaj evidence o tem, da je bila distanca relativno majhna. Ne le Gramsci sam, čigar odnos do lastnega ruralnega in provincialnega porekla je bil izjemno konstruktiven, tudi nekateri agrarni zgodovinarji njegove linije so imeli s severnimi in južnimi podeželji Italije globoko osebne izkušnje. Lansko leto preminuli sicilski zgodovinar Francesco

2 Socialna antropologija Mediterana je to dihotomijo tudi sama prevzela, čeprav holandski in anglosaški antropologi, ki so vpeljali preučevanje južnih agromest, Gramscijevih razmišljanj o parazitskih neindustrijskih mestih sploh niso poznali. Najjasneje je razliko med centralnoitalijanskimi in južnoitalijanskimi mesti začrtala Sydel Silverman (1975). Več o tem v: Baskar, 2012.

Renda, denimo, je bil 1. maja 1947 udeleženec delavsko-kmečkega praznovanja volilne zmage v Portelli della Ginestra nad Palermom in je preživel masaker, ki ga je nad zbranimi zagrešila tolpa Salvatoreja Giuliana in katerega naročniki in izvajalci še danes niso v celoti identificirani.

Podeželje (*contado*) in kmetje (*contadini*) sta besedi, ki se v Gramscijevih spisih pogosto pojavljata, toda kmetje pri Gramsciju in njegovih potomcih niso nikoli totalizirani. Nikoli ne postanejo ljudstvo *tout court*, kaj šele njegovi najbolj avtentični predstavniki. Njihov položaj je v temelju relacijski (mesto-podeželje, kmetje-buržoazija, kmetje-delavci, severni kmetje-južni kmetje itn.) in po svojem položaju v družbeni strukturi so del širšega bloka podrejenih, ki ga je Gramsci označeval z izrazi *gruppi subalterni*, *ceti subalterni*, *classi subalterne* (podrejene skupine, podrejeni sloji, razredi). Gramscijev koncept kmetov in podeželja se konstitutivno upira redukciji kmetov na ljudstvo oziroma narod.

POST-'68

Na začetku sedemdesetih let, ko je Romano razglasil novoveška italijanska mesta za oviro ekonomskemu razvoju, so tudi drugod vznikale nove teorije, ki so revidirale pomen in vlogo podeželij ter podeželjem prisodile različne razvojne pobude in dinamike. Najpomembnejši med njimi sta bili Brennerjeva teorija prehoda v kapitalizem, ki je postulirala agrarne korenine kapitalizma (Brenner, 1976), in teorija protoindustrializacije Franklina Mendelsa. Mendels je izpostavil zaviralne težnje mest (zlasti cehov), ki so poskušala ovirati razmah protoindustrialne manufakture na podeželjih (Mendels, 1972).

Reafirmacija razvojne vloge podeželja je bila le en vidik širših preizpraševanj razmerij med urbanim in ruralnim v sedemdesetih letih. Naivna vera v zakonitosti modernizacije se je po letu 1968 začela razblinjati. Tudi sama antiteza urbano-ruralno je postajala vse bolj nezadovoljiva; še posebej so bili do nje kritični francoski in britanski ruralni sociologi, ki so iskali nove načine, kako preseči ta dualizem. Ena od možnih poti, ki jo je proslavil zlasti Henri Lefebvre, je bila odpraviti antitezo z ukinitvijo enega – in sicer ruralnega pola – ter njegovo asimilacijo urbanemu polu. Tako se je rodila teza, značilna za sedemdeseta leta, da »je vse urbano«. Ruralnega ni bilo več: »Urbano tkivo se bohoti, se širi, razjeda ostanke agrarnega življenja. [...] V tem smislu vikendica, avtocesta ali supermarket sredi podeželja predstavljajo del urbanega tkiva.« (Lefebvre, 1970, 10).

Čeprav marsikateri pregled ruralnih študijev prikazuje sedemdeseta leta kot desetletje, v katerem je podeželje razglašeno za svet, ki ga ni več, je to desetletje hkrati pomenilo začetek renesanse ruralnega in oblikovanja novih podob in novih vrednotenj podeželja. Revizija razmerij urbano-ruralno, ki je sočasno potekala v zgodovinopisju in v drugih družboslovnih vedah, je bila v sozvočju s premenami širših kulturnih senzibilnosti in vrednotenj, ki jih simbolizira leto 1968. Regionalistična čustva, iskanje korenin, valorizacija lokalnosti in konstrukcija krajevne avtentičnosti poslej niso več zgolj domena desnice, saj jih odkrije tudi levica.

Etnologija oziroma antropologija (v italijanski nomenklaturi *etnoantropologija*) se je s to prelomno letnico srečevala drugače kakor zgodovinopisje ali sociologija, saj je ta veda po svoji konstituciji in po svoji zgodovini intimnejša s podeželji in s kmeti. Celó

moderna britanska socialna antropologija, ki se je ob svojem prihodu v Mediteran takoj po koncu druge svetovne vojne jasno distancirala od lokalnih nacionalnih etnologij, je izbirala svoje terenske lokacije na čimbolj oddaljenih in »nedotaknjenih« krajih. Samokritike svojega ruralnega nagnjenja in izogibanja mestom se je lotila šele proti koncu sedemdesetih let. Toda za italijansko etnoantropologijo, ki je bila po vojni prav tako kot zgodovina pod močnim Gramscijevim vplivom in pretežno marksistična, je privilegirana pozornost do kmetov veliko manj značilna kakor za prenekatero druge etnologije, zlasti seveda vzhodnoevropske. Vodilni etnologi te šole – Ernesto de Martino, Vittorio Lanternari, Alberto Mario Cirese, Alfonso Maria di Nola – in množica njihovih še danes aktivnih učencev (Clara Gallini, Pietro Clemente, Giulio Angioni itn.), ki sestavljajo t.i. sardinsko antropološko šolo, so bili podobno kakor gramscijevski agrarni zgodovinarji zmeraj značilno odporni na skušnjave po zvajanju kmetov na privilegirani izraz ljudstva. In to kljub dejstvu, da jih je velika večina opravljala raziskave na južnih podeželjih in agromestih in da je nekatere med njimi mogoče opredeliti kot predvsem folkloriste.

Kljub omenjeni podobnosti z zgodovinarji se pri teh etnoantropologih v vsem povojnem obdobju kaže večje zanimanje za vprašanja identitete in lokalnosti, od De Martina, ki je s svojim konceptom *krize prezence* in s študiji tarantelizma in ritualnega žalovanja postavil temelje italijanske etnopsihiatrije in antropologije religije, do Pietra Clementeja, ki se danes ukvarja z antropologijo kulturne dediščine, historično antropologijo, s poetiko in politiko spomina, z življenjskimi zgodbami kmetov itn. Clemente morda najuspešneje od vseh rehabilitira teme domačega kraja in pokrajine (regije), korenin, povezanosti ljudi z njihovimi intimnimi kraji in pripadnost tem krajem. Pri tem postavi v središče polise-mični izraz *paese*, ki pomeni vas, mestece, domači kraj in deželo (slednjo tako v pomenu domače pokrajine kakor države). V eseju o deželi (Italiji) in deželah (iz katerih dežela sestoji) (Clemente, 1997) vzame Gramscija za enega od dveh nasprotnih modelov afektivnega odnosa do dežele, dveh modelov identitetne navezanosti na domači kraj oziroma ožjo domovino. Nasprotni model označi z imenom pesnika Giovannija Pascolija, ki je s svojimi poetičnimi evokacijami idilične »deželice« oziroma »vasice« (*paesello*) močno vplival na ruralistično gibanje *strapaese*. Gramsci je bil, kot smo že zapisali, močno kritičen do tega gibanja nekdanjih umetniških avantgardistov, ki so se na začetku dvajsetih let prelevili v fašiste. Iz zaporskih zapiskov, v katerih analizira in kritizira *strapaese*, pa je jasno razvidno, da ga ni motil zgolj njegov fašizem, temveč tudi njegov ruralizem. Clementejeva kritika Gramscija je ob tem prizanesljiva, vendar natančno identificira »problem«, ki ga je Gramsci imel z lokalno in regionalno pripadnostjo: »Medtem ko v analizi razmerij mesto-podeželje in Sever-Jug Gramsci uporabi polje svojega pristopa v vsej njegovi globini in zajame tudi zorni kot ruralnega sveta, ga specifični mehanizem deželne (*paesana*) identitete negativno zadene« (1997, 26). Gramsci je videl v lokalni in regionalni identifikaciji zgolj kampanilizem, tribalizem, apolitičnost in duh vaškega pretepaštva.

Clemente v istem eseju sugestivno pokaže, kako se sodobno odkritje podeželja oziroma *kraja* na italijanski levici (in »postlevici«) ne ozira na mejo med znanstveniki (antropologi) in laiki. V tem smislu primerja izkušnjo razmerja mesto-podeželje kantavtorja Francesca Guccinija s svojo izkušnjo. Oba pripadata »generaciji '68« in oba imata

svojo »vas«, vas svojih staršev, čeprav se noben od njiju ni rodil v njej. Clemente je rojen v Nuoru in je svoje najzgodnejše otroštvo preživel v bližnji vasi Meana Sardo, nato pa odraščal v Cagliariju, medtem ko je Guccini rojen v Modeni in pozneje odraščal v Bologni, v apeninski vasi Pàvana pa je preživel prvih nekaj let svojega življenja in pozneje tam pri starih starših preživljal počitnice. Medtem ko je Clemente po dolgih letih življenja v Sieni spoznal – oziroma se odločil – da je v temelju pravzaprav *cagliaritano* in da je potemtakem njegov *paese* mesto in ne vas, je ruralna in hribovska Pàvana Gucciniju vse življenje ostala sidrišče njegove identitete³ oziroma tisti *drugi kraj*, s pozicije katerega je v številnih pesmih izražal kritične zadržke glede mest in evolucije urbanega življenja v smeri »globalne vasi«. Guccinijeva kritična nastrojenost do mest sicer še zdaleč ni takšna in tolikšna, da bi ga lahko označili za ruralista. Posebej zanimivo je izrazito ambivalentno, skorajda bi lahko rekli *love-and-hate* razmerje do Bologne, ki se izrazi v pesmi *Bologna* iz leta 1982. Guccini Bologno, ki jo metaforično naslavlja kot žensko, hkrati zmerja in ji deli komplimente, ji lepi protislovne pridevnike, ji očita provincialno pretencioznost⁴ ter izpostavi njeno ruralno in kmečko poreklo, ki ga izdajajo salame v izložbah, pomešane z dragulji, vilami in bogastvom.

Danes bi v salamah v izložbi verjetno le malokdo videl indic kmečkega porekla mesta ali prisotnost ruralnega elementa v urbanem okolju, vendar pa naše današnje percepcije niso nujno merodajne. Odkrivanje podeželja v mestu, odkrivanje urbano-ruralne hibridnosti tam, kjer so slavilci italijanske urbane civilizacije videli »čisto« mesto (mesto kot čisto nasprotje vasi), je le ena od novih možnosti, ki so se odprle z reafirmacijo »postproduktivnega« podeželja in z relativizacijo urbano-ruralne dihotomije. Razrahljana dihotomija je spodbudila tudi zanimanje za prej neopažene hibridne in dvoumne oblike, ki niso niti čisto mesto niti čista vas. Mesto in podeželje se približata drug drugemu in zahtevata nove definicije.

A kot je mogoče razumeti iz tistega, kar smo doslej povedali, so spoznanja o urbano-ruralni hibridnosti, ki jo v današnjih ruralnih študijih marsikje slavijo kot novost, ki naj bi se pojavila šele z globalizacijo zadnjih nekaj desetletij, v italijanski družboslovni tradiciji stara toliko kot povojna Italija. Alberto Cirese je v leta 1956 objavljenem članku o demoloških študijih kot prispevku k zgodovini kulture poudaril, da sta bila zgodovinska razvoja podeželij in mest vselej povezana, kar pa ne pomeni, da je mogoče zgodovino podeželij kar razpustiti v zgodovino mest (Cirese, 2006, 116). Kmetje *Mezzogiorna* in njihov ideološki svet, je nadaljeval, »niso bili nikoli 'zunaj' zgodovine in zunaj kulturnega kroženja nacije; vendar pa so bili 'znotraj' te zgodovine in tega kroženja na poseben način« (2006, 117). Ob tem je Cirese načel tudi vprašanje »avtonomije« njihovega sveta, ki jo je konsekventno zanikal, in trditev podprl z rezultati folklorističnih raziskav ljudskih izročil, ki razodevajo sinkretični pluralizem (danes bi rekli hibridnost) ritualnih praks,

3 V pesmi *Addio* (2000) se označi za urbaniziranega podeželana (*campagnolo inurbato*), ki je odraščal »*fra i saggi ignoranti di montagna*«. Pàvana z okolico in z mlinom družine Guccinijevih v središču je prizorišče poetičnega romana *Cròniche epafàniche* (Guccini, 1989), ki je do neke mere avtobiografski in nasičen z dialektalnim besediščem. Roman vsebuje zgodbe oziroma spominske evokacije teh hribovitih krajev na meji Emilie-Romagne in Toskane in hribovskih kmetov, ki so tam živeli.

4 *Bologna per me provinciale, Parigi minore / mercati all'aperto, bistrots, della 'rive gauche' l'odore.*

pri čemer pa različne ritualne tradicije – ene ruralnega, druge urbanega izvora – niso »enakopravne«, saj je ena izmed njih, in sicer katoliška, *hegemonična* (2006, 118).

Ob tem je treba upoštevati kontekst Ciresejevega članka. Ko Cirese zanika avtonomijo in zunajzgodovinskost kmečkega Juga, namreč polemizira s tezo Carla Levija o kmečki civilizaciji. Pojem kmečke civilizacije (*civiltà contadina*), ki so ga sociologi Durkheimove šole v Franciji uporabljali že med obema vojnama, je namreč vpeljal v italijansko marksistično diskusijo o agrarnem vprašanju prav Levi v svojem kulturnem delu *Kritus se je ustavil v Eboliju* (1947). Carlo Levi, sicer revolucionar, je »kmečko civilizacijo«, kot si jo je zamislil v političnem izgnanstvu v agromestu Aliano v Basilicatu, opisal kot negibno, kot civilizacijo zunaj časa in zunaj zgodovine. Ta civilizacija je docela avtonomna; nanjo ne morejo vplivati ne mesta ne italijanski Sever. V nasprotju z Gramscijevim naukom kmečkega Juga ne morejo odrešiti severni delavci, temveč se lahko odreši – in se bo odrešil – z revolucijo samo sam. Za Gramscijeve nečake, tako zgodovinarje kakor etnologe, je bila ta koncepcija, ki sicer nima prav veliko skupnega niti s »francoskim« konceptom kmečke civilizacije, seveda nesprejemljiva. Literarni kritik Mario Alicata je leta 1954 objavil polemični članek z naslovom »Meridionalizem se ne more ustaviti v Eboliju«, v katerem se najbrž prvič pojavi teza, da je Levijeva kmečka civilizacija meridionalistični mit. Leto pozneje so se s tem pojmom spopadli na simpoziju v Materi, sicer posvečenem južnemu intelektualcu, pesniku in revolucionarju Roccu Scotellaru. Med udeleženci sta bila tudi Levi s prispevkom o kulturi in kmetih v Scotellarovem delu in Cirese, ki je pomen tega simpozija ocenjeval dve desetletji pozneje v kratkem zapisu »Scotellaro, il convegno di Matera e la civiltà contadina« (Cirese, 1976, 139–140). Cirese sklene ta zapis z opažanjem, da pojem kmečke civilizacije (ki je do konca sedemdesetih let pretežno izginil iz agrarne zgodovine) v najnovjšem času znova uživa naklonjenost, vendar v drugačnem pomenu od tistega iz petdesetih let. In za zgled navede izraz »muzej kmečke civilizacije« (1976, 140). Cirese je s tem pokazal na trend ponovnega odkrivanja lokalne in regionalne identitete, ki se je začel po letu 1968 in se razmahnil v naslednjih desetletjih. Danes je v Italiji na desetine lokalnih in regionalnih muzejev kmečke civilizacije – toda izraz se je ustalil v muzejski praksi prav takrat, ko je začel iz akademske rabe izginjati.

SKLEPNE PRIPOMBE

V pričujoči razpravi smo poskušali pokazati, da so povojna italijanska agrarna zgodovina in sosedne discipline kljub tradicionalni prevladi slavljenja urbane Italije (in z njim povezanega zaničevanja kmečkih slojev) proizvedle distinktiven, iz Gramscijeve revolucionarne teorije izhajajoč pristop. Značilnost tega pristopa, ki je še posebej lepo razvidna, če ga primerjamo s povojnimi francoskimi ruralnimi študiji, je poleg revolucionarne intence, ki ji je botrovalo nerešeno agrarno vprašanje, močan poudarek na relacijski soodvisnosti mest in podeželij. Mesta so bila pretežno videna kot organizatorji podeželske proizvodnje in menjave ter kot nosilci razvoja podeželij ter politične in ideološke oziroma kulturne hegemonije, pri čemer pa se je počasi uveljavljalo spoznanje, da te vodilne funkcije nikakor niso opravljala vsa mesta. Postopoma je prodiralo tudi

spoznanje, da podeželja niso zmeraj in povsod pasivna in da so lahko nosilci pomembnih razvojnih dinamik.

Ta pristop je bil prevladujoč, nikakor pa ni bil edini. Tradicionalnemu slavljenju urbanosti italijanske kulture in italijanskega »nacionalnega značaja« se seveda ni bilo mogoče tako zlahka odreči. Še v leta 1999 objavljeni knjigi Leonarda Benevola *Mesto v zgodovini Evrope* (Benevolo, 2004) se lahko srečamo s popolnoma urbocentrično zgodovino, v kateri je podeželje komajda kdaj omenjeno in v kateri so relacije urbanega in ruralnega absolutno netematizirane, mesta pa kot da se iz nekega njim lastnega notranjega vzgiba razvijajo in širijo v abstraktnem, bolj ali manj praznem prostoru. V takem pristopu je podmena o »čistem mestu« – mestu kot čisti negaciji podeželja in kot nekontaminiranemu s podeželjem – maksimalno izražena. Tak puristični diskurz o mestu je kajpada eden od stoterih obrazov diskurza o drugem kot ogrožajočem in manjvrednem. Postavljanje v opozicijo mesta in vasi v takem diskurzu opravlja funkcijo bolj ali manj izrazite konfrontacije z bolj ali manj umišljenim nasprotnikom.

Italijanski nacionalizem je bil v svojih konfrontacijah z različnimi »sovragi« zaradi urbane definicije nacionalne identitete zmeraj dovteten za poudarjanje lastne urbanosti in civiliziranosti. Izpostavljal ju je bodisi kot emblem lastne razvitosti, modernosti in evropskosti bodisi kot argument za legitimacijo prizadevanj po koloniziranju, podvrženju in asimilaciji inferiornih ljudstev. Postavljanje v opozicijo urbanega in ruralnega je italijanskemu nacionalizmu še posebej dobro služilo na jadranski strani, kjer se je italijanski iredentizem konfrontiral z južnoslovanskimi nacionalizmi, ki so, prav nasprotno, zvečine postavljali ruralno nad urbano. Pri tem se je znatno naslanjal na historično dediščino beneškega imperija, ki je vzdolž vzhodne jadranske obale stoletja vladal tudi s pomočjo ideološkega razločevanja med civiliziranimi prebivalci obale pod italijansko kulturno dominacijo in neukimi gorjanskimi Morlaki. V nacionalistični instrumentalizaciji te kulturne meje, ki se pač ni ozirala na »detajle« (in hudič se zmeraj skriva v detajlih ...), se je opozicija urbanega in ruralnega lepo ujela z etnično opozicijo Italijanov in Slovanov, civilizirancev in barbarov, pri čemer so to mejo, kot so pokazale številne novejšje raziskave, hkrati konstruirali kot segment velike ločnice med evropskim Zahodom in Vzhodom (Verginella, 2008).

V analizah potopisov tržaškega novinarja in potopisca Paola Rumiza (Baskar, 2002; Baskar, 2007), ki je s fascinantnim darom za mitotvorje postavljaj v opozicijo nasilne gorjance in miroljubne ravnince ter delal analogije med blaznimi dinarskimi in padanskimi separatisti, smo opozorili tudi na Rumizovo averzijo do oblik naselij, ki »niso ne mesto ne vas«. Zlasti v svojem potopisu po »Padaniji« (Rumiz, 1998) jih je povezal s socialno patologijo in jih razglasil za monstrozno okolje, v katerem se generirata separatistična psihoza in etnično nasilje. Hkrati je naredil analogijo med temi naselji, še posebej značilnimi za italijanski severovzhod, in balkansko *palanko*. Rumizova siceršnja eksaltacija kulturne in etnične hibridnosti se pred hibridno obliko naselij paradoksnost ustavi in obrne v odpor. Odpor do agrarnih mest, odpor do rurbanizacije, do razraščanja mest na bližnje podeželje (*urban sprawl*) in drugih hibridnih oblik je pri Rumizu nujni pogoj, da se dihotomija urbano-ruralno lahko zlepi z etnično dihotomijo.

CITY AND COUNTRIES IN THE POSTWAR ITALIAN AGRARIAN HISTORY
AND ETHNOANTROPOLOGY*Bojan BASKAR*

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškrčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: bojan.baskar@ff.uni-lj.si

SUMMARY

After the end of WWII, a strong »urban turn« took place in the social sciences throughout Europe, following the decades of the relative domination of agrarian and ruralist ideologies (often culminating in the fascist period). In this framework, Italian social sciences represent a paradoxical, and perhaps unique, case. Italian scholars have traditionally celebrated urbanism as a defining Italian national trait and the repudiation of fascist agrarianism (strapaese, etc.) was quite clear, but agrarian problematics nevertheless became a prominent, even central problematic of Italian historians till the beginning of the 1980. This focus on agrarian questions, which included rethinking of the urban-rural relations, was clearly related to the revolutionary mobilization of the landless peasants and the hegemony of Marxist social thought. While rural sociology was a kind of latecomer in Italy, Italian historians and ethnoanthropologists could rely on the charismatic figure of Antonio Gramsci who in a decisive manner influenced and inspired their thinking of the rural-urban problematic. The central focus on rural (or rural-urban) problematics, however, does not imply a ruralist bias or some residual agrarian ideology in the work of these historians and ethnologists. The rural as they viewed it was, as it were, »less rural« than elsewhere (e.g., in France). Even ethnoanthropologists who were closer to the themes of locality and identity and had more direct experience with agriculturalists, never thought about turning peasants into essentialized representatives of the nation.

Keywords: agrarian history, ethnoanthropology, urban and rural dichotomy, Antonio Gramsci

VIRI IN LITERATURA

- Baskar, B. (2002):** Dvourni Mediteran: študije o regionalnem prekrivanju na vzhodno-jadranskem območju. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.
- Baskar, B. (2007):** I paesaggi mediterranei ed istriani in chiave etnica. *Qualestoria*, 35, 1, 133–155.
- Baskar, B. (2012):** Posredniki Evrope: zamišljanja in uprizarjanja civilizacije v perifernih mestih. V: Repič, J., Hudales, J. (ur.): *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 75–94.
- Benevolo, L. (2004):** Mesto v zgodovini Evrope. Ljubljana, *cf.
- Bevilacqua, P. (2009):** La storiografia agraria in Italia (una breve ricognizione). *Dimensioni e problemi della ricerca storica*, 1, 18–30.
- Blok, A., Driessen, H. (1984):** Mediterranean agro-towns as a form of cultural dominance: with special reference to Sicily and Andalusia. *Ethnologia Europaea*, 14, 111–124.
- Brenner, R. (1976):** Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe. *Past and Present*, 70, 30–75.
- Cattaneo, C. (2001):** Notizie naturali e civili su la Lombardia: La città considerata come principio ideale delle istorie italiane. Milano, Mondadori.
- Cirese, A. M. (1976):** Intellettuai, folklore, istinto di classe. Note su Verga, Deledda, Scotellaro, Gramsci. Torino, Einaudi.
- Cirese, A. M. (2006):** All'isola dei Sardi: Per un anniversario 1956–2006. Nuoro, Il Maestrale.
- Clemente, P. (1997):** Paese/Paesi. V: Isnenghi, M. (ur.): *I luoghi della memoria: Strutture ed eventi dell'Italia*. Bari, Laterza, 3–39.
- Colclough, N. (2010):** Variation and Change in Land Use and Settlement Patterns in South Italy: Ascoli Satriano 1700–1900: The Making of a Southern Agro-town. *History and Anthropology*, 21, 1, 1–17.
- Curtis, D. (2012):** Florence and its hinterlands in the late Middle Ages: contrasting fortunes in the Tuscan countryside, 1300–1500. *Journal of Medieval History*, 38, 4, 472–499.
- Curtis, D. (2013):** Is there an 'agro-town' model for Southern Italy? Exploring the diverse roots and development of the agro-town structure through a comparative case study in Apulia. *Continuity and Change*, 28, 3, 377–419.
- Gobetti, P. (1964):** La rivoluzione liberale: Saggio sulla lotta politica in Italia. Torino, Einaudi.
- Gramsci, A. (1951):** *Passato e presente*. Torino, Einaudi.
- Gramsci, A. (1977a):** Quaderni del carcere. *Zv. II (Quaderni 6–11)*. Gerratana, V. (ur.). Torino, Einaudi.
- Gramsci, A. (1977b):** Quaderni del carcere. *Zv. III (Quaderni 12–29)*. Gerratana, V. (ur.). Torino, Einaudi.
- Guccini, F. (1989):** *Cròniche epafàniche*. Milano, Feltrinelli.

- Halbwachs, M. (1955):** *Esquisse d'une psychologie des classes sociales*. Pariz, Marcel Rivière.
- Hervieu, B., Viard, J. (2011):** *L'archipel paysan: la fin de la république agricole*. La Tour-d'Aigues, Éditions de l'Aube.
- Kayser, B. (1988):** Permanence et perversion de la ruralité. *Études rurales*, 109, 75–108.
- Lefebvre, M. (1970):** *La révolution urbaine*. Pariz, Gallimard.
- Mendels, F. (1972):** Proto-industrialisation: the first phase of the industrialisation process? *Journal of Economic History*, 32, 241–61.
- Orrù, E. (2009):** Gramsci, la questione sarda e il valore della democrazia. V: Lubinu, P. (ur.): *Gramsci e la Sardegna. Atti del convegno Considerazioni su Gramsci*, Ossi – 18 giugno 2008. Ossi, Comune di Ossi, 19–34.
- Pinto, D. (1980):** La sociologie dans l'Italie de l'après-guerre, 1920–1980. *Revue française de sociologie*, 21, 2, 233–250.
- Procacci, G. (1998):** *Storia degli italiani*, 2 zv. Bari, Laterza.
- Romano, R., Vivanti, C. (ur.) (1972–1976):** *Storia d'Italia*, 6 zv. Torino, Einaudi.
- Rumiz, P. (1998):** *La secessione leggera. Dove nasce la rabbia del profondo Nord*. Roma, Editori riuniti.
- Sereni, E. (1993):** *Storia del paesaggio agrario italiano*. Bari, Laterza.
- Silverman, S. (1975):** *Three Bells of Civilization: The Life of an Italian Hill Town*. New York in London, Columbia University Press.
- Verginella, M. (2008):** Il paradigma città/campagna e la rappresentazione dualistica di uno spazio multietnico. *Contemporanea*, 11, 4, 779–792.